

М. О. Тарасенко

ПАПІРУС КНИГИ МЕРТВИХ ISTANBUL № 10846–10847*

Предметом цієї статті є неопублікований фрагмент сувою Книги мертвих із зібрання Стамбульського археологічного музею № 10846–10847.

У структурі установ Музею археології в Стамбулі діє Музей Стародавнього Сходу, який має компактну, але цікаву й практично невивчену колекцію єгипетських старожитностей¹. У їхньому числі – різноманітні речі поховального реманенту (саркофаги, стели, канопи, *ушебті*, підголівники, амулети тощо).

Серед досить репрезентативної єгипетської колекції є й артефакти, що мають стосунок до Книги мертвих. Образотворчі сюжети цього заупокійного збірника (т. зв. віньетки) представлені на двох неопублікованих саркофагах: Istanbul № 10892 (XXI династія, Баб ель-Газус) та Istanbul № 78 (XXVI династія).

У колекції музею є один фрагмент папірису Книги мертвих. Інвентарний номер цього манускрипту 10846–10847². Походження документа й обставини його придбання нез'ясовані. За стилістичними ознаками та характером письма папірус може бути датований Птолемеївським періодом. Документ є фрагментованим і складається з двох розрізнених частин, довільно з'єднаних одна з одною (мал. 1, 1, 2)³. Сувій поміщений під склом і перебуває в діючій експозиції музею.

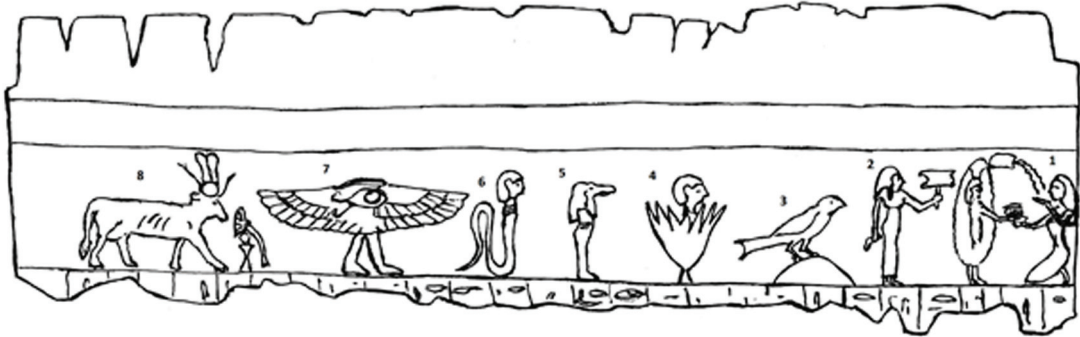
Текст. Нижня частина стамбульського папірису, що містила текст, практично знищена, так що збереглася лише незначна частина стовпців ієрогліфічних написів. На жаль, практично всі знаки, що залишилися в другій частині сувою, зруйновані, що не дозволяє точно ідентифікувати глави Книги мертвих, що були тут виписані. Щодо першої частини, то окремі знаки в 30 стовпцях можна прочитати. Текст виписаний чорним чорнилом, рубрики і формули з акцентованим змістом – червоним⁴. Їхня наявність дозволяє стверджувати, що на фрагменті збереглися частини трьох глав. Найімовірніше, це глави 1 (?), 15 та 17, віньетки до яких подані у верхньому регістрі сувою. Найточніше може бути ідентифікована 15-та глава завдяки

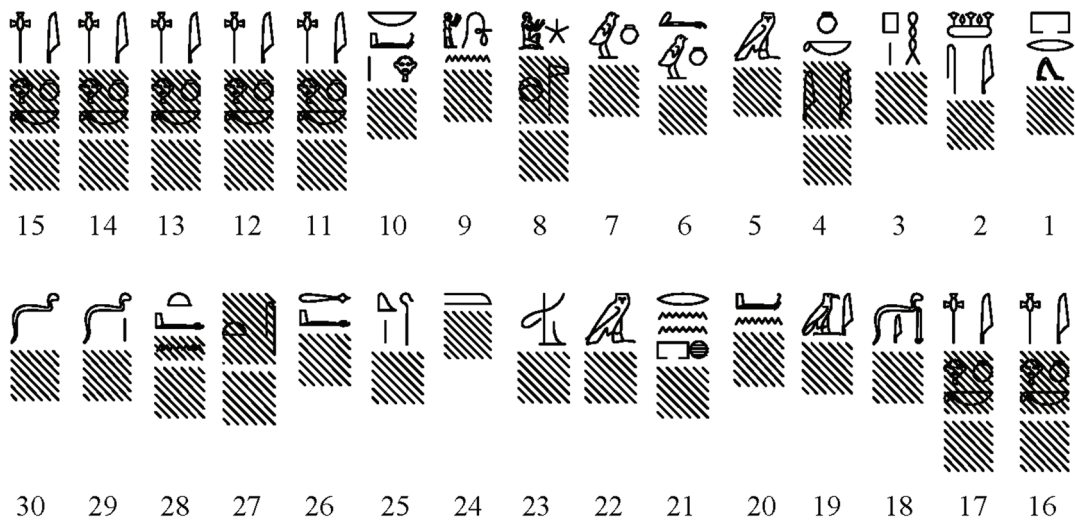
Мал. 1, 1

* Статтю написано за матеріалами доповіді, прочитаної на конференції “XVII Східнознавчі читання А. Кримського”, м. Київ, 16–18 жовтня 2013 р. [Тарасенко 2013, 28–29].

збереженню сімох стовпців (11–17), що зберегли початок формули *ind-hr=k* + N (ім'я бога) – “Привіт тобі, (боже) N...”²⁵ [Wb., II, 372; Backes 2005, 95]. Подаємо відтворення цих стовпців.

Мал. 1, 2

Глава 1 (?)

1. *pr n* /// – Вихід у... ///
2. *šzi=s* (?) /// – ?
3. *ḥp* /// – ?
4. *ink [jj]* (?) /// – Я... ///
5. *m* (?) /// – ?
6. {GSL W42} *nw* /// – ?
7. *nw* /// – ?

Глава 15

8. *dw3 ps[d.t]* /// – Вшанування Ен[неади]... ///
9. *w3(š) n* /// – Прославляння (?)... ///
10. *nb nḥt hr* /// – володар сили (?) над (?)... ///
11. *ind-[hr=k]* /// – Привіт тобі... ///
12. *ind-[hr=k]* /// – Привіт тобі... ///
13. *ind-[hr=k]* /// – Привіт тобі... ///
14. *ind-[hr=k]* /// – Привіт тобі... ///
15. *ind-[hr=k]* /// – Привіт тобі... ///
16. *ind-[hr=k]* /// – Привіт тобі... ///
17. *ind-[hr=k]* /// – Привіт тобі... ///

Глава 17

18. *dd mdw [in] ///* – Промовляння слів [для] ///
 19. *i3 ///* – ?
 20. {GSL D40} (= *nht?*) *n ///* – ?
 21. *rn n h ///* – ?
 22. *m ///* – ?
 23. {GSL A1} /// *– ?*
 24. *m (?) ///* – ?
 25. *hk3 ///* – князь ... ///
 26. *ʿ3 ///* – великий... ///
 27. *ts (?) ///* – ?
 28. *t3 n (?) ///* – ?
 29. *d ///* – ?
 30. *d ///* – ?

Віньетки. У неушкодженій верхній частині документа вимальований фриз поліхромних віньеток низки глав:

Частина 1 (мал. 1, 1): /// *1–15–17 ///*;

Частина 2 (мал. 1, 2): /// *59–60–86–81–88–87–163–162 ///*.

Частина 1: /// *1–15–17 ///* (справа наліво) (мал. 1, 1).

Глава 1 – Фрагмент фігури жерця (розгорнутий вліво)⁶, який тримає в руках мотузку (вочевидь, вона мала з'єднуватись із поховальним човном з тілом покійного) (сцена 1). Корова, за якою йде жрець, чия фігура розгорнута у зворотному напрямку (вправо); жрець піднімає в руках статуетку богині Маат (сцена 2).

Аналогії – *pTi-im-htr* рParis Louvre N. 3232.

Глава 15 – Покійна в білому одязі, в розвороті вліво, в позі поклоніння перед божеством, яке показане сидячи і має голову сокола й сонячний диск з *уресм* (Ра-Хорахті); фігура розгорнута вправо (сцена 3). Наступна сцена – зображення фасаду гробниці т. зв. “фіванського” типу білого кольору (сцена 4).

Аналогії – *pIw=f-nh* рTurin 1791 (мал. 2) [Lepsius 1842, *Taf. VI*], *pP3-brr / P3-di-Tmn-m-ipt* рParis Louvre N. 3090.

Мал. 2

Глава 17 – збереглися п'ять сцен:

1 / сцена 5) Покійна в білому одязі сидить в альтанці перед жертвним столиком (розворот вліво).

2 / сцена 6) Сокіл, сидить на знаку Заходу (𓂏 / *Imn.t* / GSL R14 [Gardiner 1958, 502]) (розворот уліво).

3 / сцена 7) Душа-*b3* з амулетом у формі символу *dd* (𓄀 / GSL R11 [Gardiner 1958, 502]) на шії (розворот вліво).

4 / сцена 8) Сонячний човен, у його центрі – штандарт із зображенням священного солярного барана; праворуч від нього – божество в короні Верхнього Єгипту; ліворуч від нього – божество в короні Нижнього Єгипту (розворот вправо).

5 / сцена 9) Пара левів, що сидять спина до спини; між їхніми спинами поміщений знак горизонту-3*h.t* (𓏏 / GSL N27 [Gardiner 1958, 489]) – це т. зв. *Rw.ti-scene* [Tarasenko 2007].

Аналогії – *pT^w=f^cnh* pTurin 1791 (мал. 3) [Lepsius 1842, Taf. VII].

Мал. 3

Частина 2: III 59–60–86–81–88–87–163–162 III (справа наліво) (мал. 1, 2).

Глава 59 (сцена 1) – богиня Нут в образі священного дерева напуває водою уклінну померлу (ліворуч від Нут), яка одягнена в білий одяг і, можливо, має білу перуку (?) (розворот вправо).

Аналогії – *pT³-nt-Imn-ii* pLondon BM EA 10086, *pT^w=f^cnh* pTurin 1791 (мал. 4) [Lepsius 1842, Taf. XXIII].

Глава 60 (сцена 2) – померла в темному платті тримає в лівій руці знак вітру / подиху (𓏏 / GSL P5 / *t³w* [Gardiner 1958, 499]), а у правій руці – хустку (розворот вправо).

Аналогії – *pT^w=f^cnh* pTurin 1791 (мал. 5) [Lepsius 1842, Taf. XXIII].

Глава 86 (сцена 3) – ластівка, що сидить на земляному пагорбі (розворот вправо).

Аналогії – *pT^w=f^cnh* pTurin 1791 (мал. 6) [Lepsius 1842, Taf. XXXII].

Глава 81 (сцена 4) – голова покійної в синій перуці з'являється з квітки лотоса (розворот вправо).

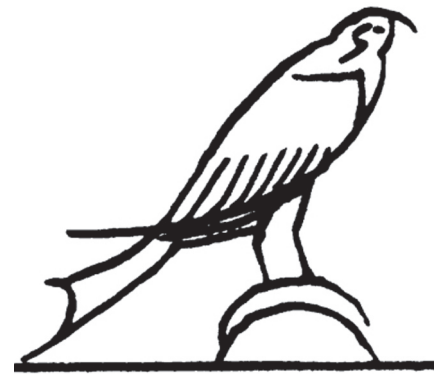
Аналогії – *pT^w=f^cnh* pTurin 1791 (мал. 7) [Lepsius 1842, Taf. XXXI].

Мал. 4

Мал. 5

Мал. 6

Глава 88 (сцена 5) – мумієморфна фігура божества з головою крокодила (розворот вправо).

Аналогії – *p^cnh-w3h-ib-R^c* pLondon BM EA 10558 (мал. 8)⁷, *pH^c-hr* pBerlin 3149 (мал. 9)⁸.

Глава 87 (сцена 6) – кобра з головою людини (розворот вправо).

Аналогії – *pH^c-hr* pBerlin 3149 (мал. 10)⁹.

Глава 163 (сцена 7) – знак Ока *wd3.t* (𓏏 / GSL D10 [Gardiner 1958, 451]) з крилами та людськими ногами (розворот вправо).

Аналогії – *pT^w=f^cnh* pTurin 1791 (мал. 11) [Lepsius 1842, Taf. LXXVII].

Глава 162 (сцена 8) – священна корова, перед нею столик із квіткою лотоса (розворот вправо).

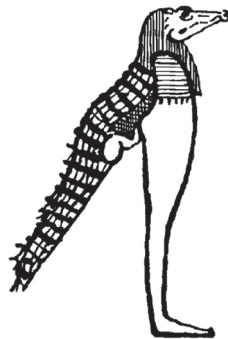
Аналогії – pIw=f^cnh pTurin 1791 (мал. 12) [Lepsius 1842, Taf. LXXVII].

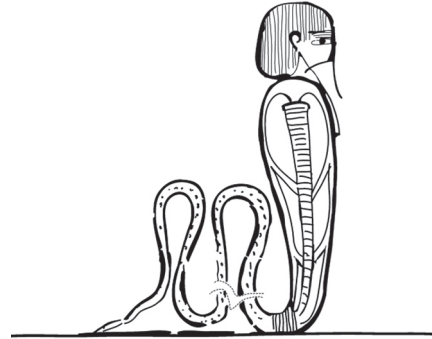
Мал. 7

Мал. 8

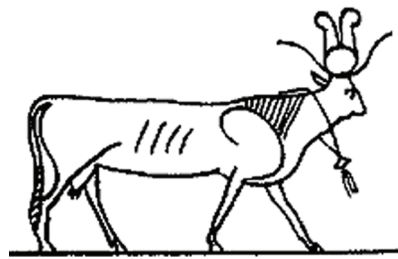
Мал. 9

Мал. 10

Мал. 11

Мал. 12

За **стилістикою** оформлення стамбульський папірус можна зіставити з іншими приблизно 25 документами, які також виписані ієрогліфікою та мають поліхромні віньетки, оформлені як фризи, зокрема pT3-šrt-(nt-)Mnw pLondon BM EA 9908¹⁰, pMw.t-ir-di-s pLondon BM EA 9951+9944¹¹. Ці манускрипти датуються досить широко – від XXVI династії до Птолемеївського періоду.

Послідовність віньеток глав першої частини розглянутого документа (1–15–17) у цілому шаблонна для пізньої традиції Книги мертвих. У той же час послідовність віньеток глав на другій частині стамбульського сувою – 59–60–86–81–88–87–163–162 – не знаходить буквальної аналогії в інших документах. Напевно, найбільш близьку послідовність сцен дає лише pNs-Pth pParis Louvre N. 3100¹².

Іконографія віньеток на стамбульському папірусі в цілому не виходить за рамки традиції. Однак у цьому документі подана рідкісна версія віньетки 15-ї глави без т. зв. віньетки “глави 16”, що займала всю висоту аркуша сувою та розділяла собою фризи ілюстрацій глав 1 (сцени поховальної процесії) та 17 як свого роду маркер переходу до Іншого світу [Mosher 1990, 618–620, 636–644; Budek 2008, 19–48]. Не менш рідкісним є зображення “фіванської” гробниці за спиною Ра-Хорахті на віньетці цієї ж глави, яке також, імовірно, виступає як символ демаркації світів.

Судячи з іконографії віньеток стамбульського папірусу, власником сувою була жінка, але її ім'я, на жаль, не збереглося. Разом з тим над образотворчим фризом частини I папірусу є горизонтальна приписка¹³, що зберегла ім'я її матері – Ir̄ti-r-w, яка, напевно, й була замовницею сувою для своєї доньки.

m3^c-hrw ms n Ir̄ti-r-w m3^c-hrw

“Правогласна, народжена Ir̄ti-r-w, правогласною”.

Це ім'я було досить розповсюдженим у Пізній і Птоlemeївський періоди, причому зустрічається воно як у жінок, так подекуди й у чоловіків [PN, I, 42 (10); II, 343]. Крім зазначених у словнику Х. Ранке прикладів, нам відома ще низка поховальних пам'ятників Пізнього та Птоlemeївського періодів, що зберегли ім'я *Irti-r-w*. За генеалогічними ознаками їх можна розділити на такі три групи.

I. *Irti-r-w* – ім'я власника документа

- 1) Ієрогліфічний папірус Книги мертвих *Irti-r-w* рLondon BM EA 9912, XXX династія – Птоlemeївський період, Фіви¹⁴.
- 2) Ієрогліфічний папірус Книги мертвих *Irti-r-w* рLondon BM EA 9923, Птоlemeївський період, Фіви¹⁵.
- 3) Ієратичний папірус Книги мертвих *Irti-r-w*, Птоlemeївський період, місцеперебування невідоме¹⁶.
- 4) Стела *Irti-r-w*¹⁷ Louvre E. 19958, XXVI династія, Ахмім¹⁸.

II. *Irti-r-w* – ім'я матері власника документа

- 5) Дерев'яні таблички *Nk3w* з ієратичним записом глав Книги мертвих, XXV–XXVII династії, Абусір¹⁹.
- 6) Бинти мумії *Hrw* М. Aberdeen ABDUA 84091; Bourges A 1134 (Nr. 883.72.1); Melbourne D 148-1994; ГМІИ I,1b,1024b [a]-[d] з ієратичним записом глав Книги мертвих, Птоlemeївський період, походження невідоме²⁰.
- 7) Бинти мумії *Wd3-šw* М. Aberdeen ABDUA 84115 + 23581 + 23583 + 23585 + 23586; Boston MFA o. Nr. [12]; М. Leipzig 7868, Птоlemeївський період, Саккара²¹.
- 8) Бинти мумії *Pth* М. London UC 55915; Geneva МАН 22541a; Philadelphia E 429 C; Vienna Vindob. Aeg. 8332, Птоlemeївський період, Саккара²².
- 9) Бинти мумії *St3-irt-bint* М. New York Brooklyn Box 19, no. 12 + no. 28 + no. 35; Aberdeen ABDUA 84075 + 84104 + 84106 + 84167 + 23543; Berlin P. 23062; Boston MFA o. Nr. [13], Птоlemeївський період, походження невідоме²³.
- 10) Ієратичний папірус Книги мертвих *P3-di* рBerlin P. 3150 A-D, Птоlemeївський період, походження невідоме²⁴.
- 11) Ієратичний папірус Книги мертвих *P3-ḥ3r-n-Ḥnšw* рLondon BM EA 10089 + 10280, XXX династія – Птоlemeївський період, походження невідоме²⁵.
- 12) Ієратичний папірус Книги мертвих *P3-ḥr-Ḥnšw* рZagreb 602, XXX династія – Птоlemeївський період, походження невідоме²⁶.
- 13) Ієратичний папірус Книги мертвих *P3-di-Mnw* рTurin 1835, Птоlemeївський період, походження невідоме²⁷.
- 14) Стела *Trw-di=f-nḥt* Berkeley California 86 (Nr. 6–19880), XXVI династія, Ахмім²⁸.
- 15) Стела *Ns-Ḥr* London BM EA 1018, XXVII династія, Ахмім²⁹.
- 16) Стела *Ktkt* London BM EA 11138, XXVI династія, Ахмім³⁰.

III. *Irti-r-w* – ім'я родички по материнській лінії

- 17) Ієратичний папірус Книги мертвих *Wsir-wr* рBerlin P. 3046, Птоlemeївський період, Фіви³¹.

Зрештою зазначимо, що відсутність титулу в *Irti-r-w* на стамбульському папірусі не дає можливості для надійного зіставлення її з кимось конкретно з наведеного нами списку. Будь-які припущення тут можуть бути тільки гіпотетичними. Також не виявлено жодних частин цього поховального папірусу в інших музейних зібраннях. Але особливо цікавим робить стамбульський сувій те, що він був призначений для жінки. Безсумнівно, його власниця мала високий соціальний статус і належала

до заможної аристократичної або жрецької родини, якщо могла дозволити собі персональний поховальний папірус із гендерною іконографією, оскільки переважна більшість відомих від цього часу сувої належали чоловікам. З числа найбільш близьких іконографічних і стилістичних паралелей до стамбульського документа відзначимо сувої інших жінок: рТЗ-šrt-(nt)-Mnw рLondon BM EA 9908 і рMw.t-it-di=s рLondon BM EA 9951+9944. У папірусі Istanbul № 10846–10847 і його нечисленних аналогіях, таким чином, знаходить своє продовження образотворча традиція поховальних папірусів фіванських жриць і співачок Амона Третього перехідного періоду³².

¹ Практично єдиним виданням, у якому опубліковано частину цієї колекції, залишається монографія [Röttner 1908]. На жаль, у сучасних путівниках по музею відтворення фотографій єгипетських артефактів не знайшло місця.

² Totenbuchprojekt Bonn, TM 57713, <totenbuch.awk.nrw.de/objekt/tm57713>.

³ Прорисовка автора (2014 р.).

⁴ У транслітерації та перекладі вони виділені підкресленням.

⁵ Див.: [Lepsius 1842, Taf. V].

⁶ Тут і далі опис сторони розвороту малюнків подано з точки зору спостерігача.

⁷ Прорисовка за: <http://awktotenbuch.uni-koeln.de:8080/spruch/88>

⁸ Прорисовка за: <http://awktotenbuch.uni-koeln.de:8080/spruch/88>

⁹ Прорисовка за: <http://awktotenbuch.uni-koeln.de:8080/spruch/87>

¹⁰ Totenbuchprojekt Bonn, TM 57035, <totenbuch.awk.nrw.de/objekt/tm57035>.

¹¹ Totenbuchprojekt Bonn, TM 57211, <totenbuch.awk.nrw.de/objekt/tm57211>.

¹² Totenbuchprojekt Bonn, TM 56609, <totenbuch.awk.nrw.de/objekt/tm56609>

¹³ Перед цим написом збереглася також кінцівка попередньої інскрипції:

¹⁴ Totenbuchprojekt Bonn, TM 57492, <totenbuch.awk.nrw.de/objekt/tm57492>.

¹⁵ Totenbuchprojekt Bonn, TM 57495, <totenbuch.awk.nrw.de/objekt/tm57495>.

¹⁶ Totenbuchprojekt Bonn, TM 57133, <totenbuch.awk.nrw.de/objekt/tm57133> = *Description de l'Égypte*, Pl. 60.

¹⁷ Її титул: *nb.t-pr* – “володарка дому”.

¹⁸ Totenbuchprojekt Bonn, TM 58422, <totenbuch.awk.nrw.de/objekt/tm58422>.

¹⁹ Totenbuchprojekt Bonn, TM 135211, <totenbuch.awk.nrw.de/objekt/tm135211>.

²⁰ Totenbuchprojekt Bonn, TM 114107, <totenbuch.awk.nrw.de/objekt/tm114107>.

²¹ Totenbuchprojekt Bonn, TM 114033, <totenbuch.awk.nrw.de/objekt/tm114033>.

²² Totenbuchprojekt Bonn, TM 114072, <totenbuch.awk.nrw.de/objekt/tm114072>.

²³ Totenbuchprojekt Bonn, TM 114139, <totenbuch.awk.nrw.de/objekt/tm114139>.

²⁴ Totenbuchprojekt Bonn, TM 57104, <totenbuch.awk.nrw.de/objekt/tm57104>.

²⁵ Totenbuchprojekt Bonn, TM 57232, <totenbuch.awk.nrw.de/objekt/tm57232>.

²⁶ Totenbuchprojekt Bonn, TM 112517, <totenbuch.awk.nrw.de/objekt/tm112517>.

²⁷ Totenbuchprojekt Bonn, TM 57579, <totenbuch.awk.nrw.de/objekt/tm57579>.

²⁸ Totenbuchprojekt Bonn, TM 135129, <totenbuch.awk.nrw.de/objekt/tm135129>.

²⁹ Totenbuchprojekt Bonn, TM 58877, <totenbuch.awk.nrw.de/objekt/tm58877>.

³⁰ Totenbuchprojekt Bonn, TM 58879, <totenbuch.awk.nrw.de/objekt/tm58879>.

³¹ Totenbuchprojekt Bonn, TM 57097, <totenbuch.awk.nrw.de/objekt/tm57097>.

³² Докладніше див.: [Naguib 1990].

СКОРОЧЕННЯ

OLA – Orientalia Lovaniensia Analecta. Leuven.

PN – Ranke H. **Die ägyptischen Personennamen**. T. I–II. Glückstadt, 1934.

SAK – Studien zum altägyptischen Kultur. Hamburg.

SAT – Studien zum altägyptischen Totenbuch. Wiesbaden.

Wb. – Erman A., Grapow H. **Wörterbuch der ägyptischen Sprache**. Bd. I–V. Berlin, 1955.

ЛІТЕРАТУРА

Тарасенко М. О. Папірус Книги мертвих Istanbul № 10846–10847 // **XVII Сходознавчі читання А. Кримського**. Тези доповідей міжнародної наукової конференції, м. Київ, 16–18 жовтня 2013 р. Київ, 2013.

Backes B. Wortindex zum späten Totenbuch (pTurin 1791) / **SAT**. Bd. 9. Wiesbaden, 2005.

Budek J. Die Sonnenlaufszene: Untersuchungen zur Vignette 15 des Altägyptischen Totenbuches während der Spät- und Ptolemäerzeit / **SAK**. Bd. 37. 2008.

Gardiner A. H. **Egyptian Grammar. Being an Introduction to the Study of Hieroglyphs**. 3rd Ed. L. Oxford, 1958.

Lepsius R. **Das Todtenbuch der Ägypter nach dem hieroglyphischen Papyrus in Turin**. Leipzig, 1842.

Mosher M. Jr. **The Ancient Egyptian Book of the Dead in the Late Period: A Study of Revisions Evident in Evolving Vignettes, and Possible Chronological or Geographical Implications for Differing Versions of Vignettes**. Dissertation. Berkley, 1990.

Naguib S.-A. Le Clergé Féminin d'Amon Thébain à la 21e Dynastie / **OLA**. Vol. 38. Leuven, 1990.

Pörtner B. **Grabsteine und Denksteine aus Athen und Konstantinopel**. Strassburg, 1908.

Tarasenko M. “Ruti-Scene” in Ancient Egyptian Religious Art (19–21 Dynasties) // **Cultural Heritage of Egypt and Christian Orient** / Ed. by E. Kormysheva. Vol. 4. Moscow, 2007.